

KÖNYVISMERTETÉS: SZŐKE BÉLA MIKLÓS: A KAROLING-KOR PANNÓNIABAN. MOSABURG - ZALAVÁR 1

MÜLLER RÓBERT

Magyar Régészet 9. évf. (2020), 4. szám, pp. 62–64.

Az itt bemutatott kötet szerzője több mint negyed évszázada, 1994 óta vezeti a Zalavár-várszigeti régészeti feltárásokat. Eredményei teljesen új megvilágításba helyezték a Karoling-kori grófsági székhely és a 9. századi Dunántúl, ill. a velük kapcsolatos írott források értékelését.

A vaskos kötet tulajdonképpen az MTA Doktora címért benyújtott és 2013-ban megvédett, *Pannónia a Karoling-korban* című disszertáción alapul, szövege több mint 70%-a megegyezik az értekezéssel, de a könyv kitér az azóta előkerült régészeti jelenségek tanulságaira és a legújabb szakirodalomra is. A munka – részben az ásatási eredmények alapján – újraértékeli a Karoling Pannóniára vonatkozó írott forrásokat és bemutatja, hogy az elmúlt 25 év ásatásai alapján hogyan változott meg a Mosaburg történeti jelentőségéről, periodizációjáról, településszerkezetéről, szakrális és civil építményeiről, erődítéseiről és társadalmáról korábban kialakult kép. Ahogy a bevezetésben fogalmaz (p. 13): „...aktuálissá vált, hogy a logikailag sem kifogástalan magyarázatokkal tarkított – sablonos, leegyszerűsített és felületes – történelemképet végre egy, az eredeti forrásokra építő, széles horizontú és a teljes korszakon átívelő történeti értékeléssel váltsuk fel.”

A kötet az előzmények bemutatásával, az avar-frank kapcsolatok kiéleződésének, Károly király 791-es hadjáratának, a kaganátus belső harcainak, Erich friauli örgróf, majd Pippin itáliai király 795–796-os hadjáratának, a keresztény térítés kezdeteinek, az avarok ellenállásának, Krum kán 803-as vagy 805-ös feltételezett támadásának, a kagán megkeresztelésének és a frankokhoz menekülő kapkán és népe letelepítésének történetével kezdődik. A szűk szavú források az események többféle magyarázatát teszik lehetővé. A szerző korrekten értékeli és bírálja a korábbi elképzeléseket, főleg Bóna Istvánnak a hiányos adatokat gazdag fantáziával kiegészítő nézeteit. Előfordul, hogy maga sem tud egyértelműen állást foglalni.

A következő fejezet a frank közigazgatás kiépülésével, Liudewit dux felkelésével, a Dráva-Száva közének bolgárok általi elfoglalásával, Pannonia inferior és superior határaival ill. a határ 828-as megváltozásával, az első grófságok megszervezésével foglalkozik. Ezután kerül sor Priwina és Chezil (Kocel) történetének, a mosaburgi grófság megszervezésének, a salzburgi egyházzal kiépített kapcsolatuknak, Constantin és Metód mosaburgi tartózkodásának és a bizánci misszió kérdéseinek tárgyalására.

Szőke Béla Miklós: A Karoling-kor Pannóniában. Mosaburg – Zalavár 1.

Budapest: BTK Régészeti Intézet – MNM – Martin Opitz, 2019.

535 pp., ISBN 978-963-9987-62-3.

Külön fejezet foglalkozik Arnolf király és a magyarok kapcsolatával, és a szerző arra az eredményre jut, hogy a magyarok már 862-től birtokolták a Dunától keletre lévő Alföldet, és 895-ben a besenyő támadás hatására csak a Kárpátoktól keletre maradt magyarok települnek át a Kárpát-medencébe. Arnolf halála (899) után a magyarok megszállják a Dunántúlt. Az ellenük vonuló bajor sereg 907-ben súlyos vereséget szenved a brezalauspurci csatában, és ezzel csaknem fél évszázadra az Enns folyó lesz a magyar fejedelemség nyugati határa. A csata helyszínéként Aventinus óta Pozsonyt fogadják el. A szerző Boba Imre 1989-es elméletét újabb érvekkel alátámasztva arra az eredményre jut, hogy mivel Mosaburgot és Pannónia védelmét 896-ban Arnolf Brezlav duxra bízta, Mosaburg új neve Brezlavburg lett, és a 907-es sorsdöntő csatára csakis a mai Zalavár környékén kerülhetett sor.

A kötet második fele Mosaburg (Zalavár-Vársziget) feltárásának eredményeit mutatja be. A feltárt erődítések alapján egyértelműen kijelenthető, hogy a *Conversio* által említett *munimen/castrum* Priwina udvarházát jelölte, ami a sziget déli harmadára terjedt ki, és egy széles kelet-nyugati irányú árok és sánc választotta el a sziget többi részétől. Ezen a területen épült fel Priwina magántemploma, a Szűz Mária tiszteletére szentelt egyház. A sáncároktól északra épült fel a 850-es évek második felében a Hadrianus mártírról elnevezett zárándoktemplom, tőle nyugatra pedig már korábban működött a fából épített Keresztelő Szent János keresztelő kápolna. A *Conversio*ban szereplő *civitas* egy több épületből álló püspöki *pfalz*ot jelölt, amit egy gyilokjáróval ellátott palánkfal övezett. A salzburgi érsek püspökségi székhelyé kívánta tenni Mosaburgot. Szándékáról a bizánci misszió, majd Chezil halála után mondott le. Ezután Mosaburg jogállása megváltozott. Részben a betemetett sáncárok fölött épült fel kőből Arnolf király feltehetően kétszintes palotája, amelyet 2011–2015 között tártak fel. Az itt kiállított oklevelek igazolják, hogy Arnolf többször tartózkodott a királyi *pfalz*-cá lett Mosaburgban. Egy 890-es oklevél *regia civitas*-nak, vagyis királyi székhelynek nevezi Mosaburgot, amely ezzel rangban is emelkedett.

A várszigeti templomokat és azonosításukat a szerző részletesen bemutatja. A Szűz Mária templom alaprajzát csak G. Turco 1569-es felméréséből ismerjük, mert köveit még a 19. században felhasználták. Alapítása után több mint egy évszázaddal, patrocínium átvitelletel lett az 1019-ben alapított Szt. Adorján bencés apátság temploma. A fából épült Keresztelő Szt. János kápolnát és kútját a szerző tárta fel. A hozzá tartozó paplak oszlopai a három hajós Hadrianus zárándoktemplom nyugati toldása alatt kerültek elő. A Hadrianus bazilika kora legfejlettebb, jól felszerelt templomai közé tartozott: helyben készültek a színes üvegablakai, és helyben öntötték a harangját is. A körüljárható szentély folyosójából rá lehetett látni Hadrianus mártír sírjára, a félköríves folyosóhoz három kápolna és az előkelők sírjait befogadó sírkamrák csatlakoztak. A kötet röviden bemutatja a bazilikától délnyugatra feltárt két oszlopszerkezetű palotát is, amelyeket a salzburgi érsek építtetett magának. A Vársziget közeléből két templomot ismerünk, a Récéskúti-szigeten feltárt kőből épült bazilikát és a Borjúállás-szigeten egy paliszádfallal övezett udvarházhoz tartozó, fából épült, egyhajós templomot. Ezeket a szerző a *Conversio* által említett *foris civitatem*, tehát a Várszigeten kívül, Sandrat és Ermpert papok részére épített, és Liupram érsek által 850-ben felszentelt templomokkal azonosította. Magam a borjúállási templomot Wittimar templomának tartottam. Ezt a szerző azért nem fogadja el, mert az udvarház megépítését megelőző településobjektumokból nem került elő polírozott kerámia, amit a Várszigeten minden hulladékgyűjtő tartalmazott. Azonban ezt a települést szolgáló népek lakták, akik feltehetően csak a század utolsó harmadában engedhették meg maguknak a díszkerámia használatát. (A hasonló korú alsóbárándpusztai temető többszáz kerámiája között mindössze négy polírozott felületű palack akadt, méghozzá egyetlen sírsorban, feltehetően egy családhoz tartozó halottak mellett.)

A kötet utolsó része Pannónia 9. századi társadalmát mutatja be, részben a temetkezési szokások, részben a viseleti tárgyak alapján. A késői avar kor temetkezési szokásainak megváltozásán túl külön tárgyalja a templom köré temetkezést, a köznép és az elit viseletét. A szerző várszigeti feltárásai egyértelműen bizonyítják, hogy a morva fejedelemség területéről ismert ún. veligradi vagy bizánci orientális stílusú ékszerek nem etnikumjelzők, hanem egy, az egykori avar kaganátus területén és vonzáskörzetében mindenütt megtalálható ékszeranyag részei.

A kötet néhány megállapítása kiegészítésre szorul. Pl. a keresztény térítés kezdetei kapcsán tett megjegyzése, hogy Fenékpusztán a 8. század végén semmilyen „barbár keresztény” népesség nem élt (p. 85),

helytálló, de a késői Keszthely kultúra temetkezési szokásai a 9. század elejéig megőrizték keresztény jellegüket. Keszthely városi temetőjében a 8. században is térben elkülönülve temetkeztek a pogány avarok és a keresztények, és a lesencetomaji temető legkésőbbi részéből is ismerünk mellkereszteket. A szerző szerint a magyar honfoglalást követően a mosaburgi központ és vonzáskörzete elnéptelenedett, „a templom körüli temetkezések megszakadnak, csak a Hadrianus templomnál mutatható ki, hogy (...) a temető keleti és nyugati szélénél és a temetőtől távolabb (...) új temetőrészeket nyitnak” (p. 426). Nos, a borjúállási templom körüli temetőt kb. a 10. század első harmadának végéig folyamatosan használták, és a sírok csaknem fele a lebontott paliszádfalon kívül került elő.

Szőke Béla Miklós kötete a Zalavár-kutatás nagyon fontos állomása. A feltárások folytatása természetesen újabb eredményeket hozhat. A 437. oldalon pl. azt olvashatjuk, hogy a mosaburgi grófság területén nem fordul elő, hogy fegyver és sarkantyú ugyanazon sírból került volna elő. A 447. oldalon pedig: „Fegyvert egyetlen mosaburgi templom körüli sírban sem tettek a halott férfi mellé.” A 2019-es ásatás nyomán azonban ez a megállapítás érvényét veszítette.

A Karoling Pannónia és Mosaburg története nem magyar, hanem közép-európai kutatási téma. Szőke Béla Miklós kutatásai megkerülhetetlenek, de jól tudjuk, hogy a magyar nyelvű tudományos publikációkban tárgyalt eredmények a szomszédos országokban folyó kutatásba csak korlátozottan épülnek be. Emiatt is különösen fontos, hogy a mainzi Römisch-Germanisches Zentralmuseum jóvoltából a kötet a közeljövőben német nyelven is elérhető lesz.